

6. О'Кифф Д. Нешаблонное мышление. Проверенная методика достижения амбициозных целей. / Джон О'Кифф; пер. с англ. Ю. Бэльдберг. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 304 с.

7. Винтерхофф–Шпурк П. Медиapsихология. Основные принципы / Петер Винтерхофф–Шпурк; [пер. с нем. О. А. Шипилова]. – Х.: Гуманитар. Центр, 2007. – 288 с.

8. Стивен Кинг. Пляска смерти [Электронный ресурс] / Стивен Кинг // FictionBook – 2003. – Режим доступа: <http://fictionbook.in/stiven-king-plyaska-smerti.html?page=7>

9. Теплиц Т. Массовая культура и современный человек / Теодор Теплиц. – М.: ИНИОН РАН, 1996. – 123 с.

10. Пацлаф Р. Застывший взгляд / Райнер Пацлаф; [пер. с нем. В. Бахусева] – М.: evidentis. 2003. – 224 с.

11. Карр Н. Пустышка. Что Интернет делает с нашими мозгами / Николас Карр; [пер. с англ. Павел Миронов]. – Санкт-Петербург: BestBusinessBooks, 2012. – 256 с.

12. Фрумкин К. Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста [Электронный ресурс] / Фрумкин К. Г. // Философский портал «Концепция двух продолжений». – 2010. – Режим доступа: http://nounivers.narod.ru/ofirs/kf_clip.htm

Олійник Діана Олександрівна – студентка 4 курсу спеціальності «Соціологія» Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ:

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті здійснено аналіз ставлення до людей з особливими потребами в соціально-історичному контексті, розглянуто дефініції, визначення, тенденції, етапи ставлення до осіб з інвалідністю, точки зору різних науковців з даного питання, а також нормативно-правову базу та статистичні дані по Україні. Стаття написана в цілях ознайомлення з соціально-історичним контекстом та висвітленням основних проблем, які стосуються осіб з інвалідністю в сьогоденні.

Ключові слова: люди з особливими потребами, інвалідизація, ставлення.

ОТНОШЕНИЕ К ЛЮДЯМ С ОСОБЕННЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ:

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье осуществлен анализ отношения к людям с особыми потребностями в социально-историческом контексте, рассмотрены дефиниции, определения, тенденции, этапы отношения к людям с инвалидностью, точки зрения разных учёных по данному вопросу, а также нормативно-правовую базу и статистические данные по Украине. Статья написана в целях ознакомления с социально-историческим контекстом и освещением основных проблем, касающихся лиц с инвалидностью в настоящем.

Ключевые слова: люди с особыми потребностями, инвалидизация, отношение.

THE ATTITUDE TO THE PEOPLE

WITH SPECIAL NEEDS: SOCIO-HISTORICAL CONTEXT

The article analyzes the attitude towards people with special needs in the socio-historical context, definitions, trends, stages of attitudes towards persons with disabilities, the views of different scholars on this issue, as well as the legal framework and statistical data in Ukraine. The article is written in order to get acquainted with the socio-historical context and to highlight the main issues

affecting people with disabilities in the present.

Key words: *people with special needs, disability, attitude.*

Актуальність дослідження полягає у формуванні зміни ставлення до категорії людей з особливими потребами та ставленні до них у повсякденному житті, інклюзії в освітній та професійній діяльності, а також в недостатній обізнаності суспільства в питанні ставлення до людей з особливими потребами.

У певні періоди розвитку суспільства інваліди підлягали соціальній інклюзії, тобто виключенню з суспільства, що створювало та формувало закриті спільноти людей з особливими потребами, які підлягали державному патерналізму; з часу проголошення самоорганізації власного життя багатьом соціальним групам, в тому числі людям з особливими потребами, необхідно переформувувати організацію власного життя, покладаючись на власні можливості, здатності, здібності та спроможності, маючи при цьому державницьку підтримку як з боку правового забезпечення, так і з позиції соціальної відповідальності.

Проблема дослідження: можливості суспільств щодо боротьби з інвалідністю зрештою визначаються ще й ступенем розуміння самої проблеми та економічними ресурсами, що витрачаються для її вирішення. У наш час суспільство сприймає осіб з обмеженими можливостями крізь призму негативних стереотипів. Велика кількість населення упереджено ставляться до них, вважаючи їх непрацездатними, неспроможними та ні на що нездатними. Усе це принижує людину, якій доводиться жити з інвалідністю.

Особливо проблемним залишається питання непристосованості інфраструктури до особливих потреб осіб з інвалідністю: недоступність або дуже обмежена доступність від загальної кількості навчальних закладів, будівель житлових приміщень, лікувально-профілактичних, реабілітаційних установ, об'єктів соціального призначення. На жаль, в Україні на сьогоднішній день слово «особа з інвалідністю» асоціюється виключно з людиною, яка має офіційне медичне підтвердження статусу інваліда певної групи.

Мета роботи: проаналізувати історичний дискурс щодо ставлення до людей з особливими потребами, законодавчі документи та права, статистичні дані щодо стану інвалідизації українського суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Багатьма вченими різних наукових напрямків було досліджено різні питання, що пов'язані з людьми з обмеженими можливостями в Україні: розвиток дефектології та сурдопедагогіки (М. Ярмаченко, О. Шевченко та В. Бондар); олігофренопедагогіка та корекційна педагогіка (М. Супрун); інтеграція дитини-інваліда в середовище однолітків та соціальна реабілітація (Л. Одинченко, А. Золотова та В. Ляшенко); захист людей з обмеженими можливостями (І. Зверева та І. Іванова); історичний аспект інклюзії людей з особливими потребами (Н. Клименюк); соціальна реабілітація людей з особливими потребами (В. Холостова та Н. Дементьєва); суспільне виховання розумово відсталих дітей (А. Дубовецький); корекційно-реабілітаційна допомога людям з особливими потребами (Т. Дегтяренко); диференційоване навчання дітей з вадами інтелекту (І. Єременко, Л. Вавіна, Г. Мерсіянова); соціологія інвалідності (О. Дікова-Фаворська).

У науковому полі існує великий масив закордонної літератури щодо питання людей з особливими потребами. Прикладом можуть служити праці Л. Виготського (розвиток дефектологічної науки); А. Д'ячкової (історія розвитку системи виховання і навчання аномальних дітей); Д. Азбукіна (методичні вказівки для майбутніх педагогів-дефектологів); О. Граборова та Х. Замського (розвиток олігофренопедагогіки); А. Моля (корекційно-реабілітаційна допомога); Д. О'Брайен (співвідношення інвалідності та бідності).

У соціологічних теоріях, що представлені працями Е. Еріксона, Т. Парсонса, Ж. Піаже, Г. Спенсера, Г. Тарда, інвалідність розуміється як специфічний стан індивіда. Проблему інвалідизації через призму стандартизованих та інституціональних форм соціальних відносин і соціальних інститутів розглядали К. Девіс, Е. Дюркгейм, Р. Мертон. Стійкі стереотипи

поведінки самих інвалідів і ставлення до них соціуму аналізували Ч. Кулі та Дж. Г. Мід. Ідеї про суб'єктивно осмислену дію інваліда, орієнтованого на поведінку інших людей було сформульовано П. Бурдье, М. Вебером, Н. Смерзеном, П. Штомпокою та іншими науковцями. Зрозуміти специфіку повсякденного сприйняття інвалідності дозволяють феноменологічні теорії П. Бергера, Т. Лукмана і А. Шюца.

Виклад основного матеріалу. Щоб розкрити суть того чи іншого ставлення до певного явища важливо розуміти дефініцію понять. Слово «інвалід» з'явилося від латинського кореня (*valid* - діючий, повноцінний, здатний) і означає непридатний, неповноцінний. Вперше це слово використалось в офіційному документі в 1975 році в «Декларації про права інвалідів», за ним, особою з інвалідністю є будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечувати повністю або частково потреби нормального особистого та/або соціального життя з причин вад – вроджених або набутих, його або її фізичних чи розумових здібностей [9].

Уявлення про «інвалідність» формувались упродовж історичного розвитку людства. Українська дослідниця Л. Байда говорить про те, що в сьогоденні існує п'ять найбільш поширених визначень цього стану, які співіснують до сьогоднішнього дня та по-різному властиві різним країнам світу: [1, с. 20].

1. Філантропічне визначення являється найстарішим. Воно розглядає «інвалідність» як «людську трагедію». Особа з інвалідністю є об'єктом співчуття та добродійності, її стан є основою для виникнення стресу не лише в неї, а і в її сім'ї (особисте горе, знецінення, ізоляція);

2. За біомедичним визначенням «інвалідність» прирівнюється до хвороби чи вади, що пов'язана безпосередньо зі станом здоров'я і вказує на те, що саме «негаразд» з особою. Посилаючись на це визначення, медичний стан стосується лише цієї особи;

3. Соціологічне визначення визнає «інвалідність» як форму людської «відмінності» від соціальних норм, яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі у житті суспільства. У такому розумінні інвалідність застосовується не лише до конкретної особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатність, дискримінація);

4. З економічної точки зору «інвалідність» розглядається за кількістю соціальних витрат. Люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв'язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та через їхню обмежену продуктивність у роботі в порівнянні зі здоровими людьми;

5. Соціально-політичне визначення. «Інвалідність» неможливо розглядати ізолювано від соціального та фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. «Інвалідність» - це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людини.

Посилаючись на Всесвітню доповідь ВООЗ про стан інвалідизації суспільства, перші чотири визначення є схожими між собою, так як вивчають проблему «інвалідності» у межах однієї особи, лише як її власну проблему. Вони мають серйозне негативне значення, так як знецінюють особу з інвалідністю та її можливості, підтримують розрізнення та відсторонення, тобто ізоляцію і дискримінацію, орієнтуються на медичний аспект при визначенні проблем та потреб. П'яте визначення – соціально-політичне – кардинально змінює інтерпретацію даного поняття. В ньому «інвалідність» виводиться з індивідуальної сфери та переноситься у сферу соціального оточення [1, с. 21].

Про вплив суспільних факторів на еволюцію поглядів на допомогу людині з особливими потребами з проблеми надання допомоги особам зі стійким розладом функцій організму необхідно зазначити на основі аналізу джерел зарубіжної наукової літератури.

Нами простежено, що існувало дві тенденції – негативна й позитивна, які збереглися і до нашого часу. Зауважимо, що на ранніх етапах рабовласництва особи з психофізичними порушеннями не мали права на життя й ще в ранньому дитинстві підлягали знищенню. За часи Середньовіччя особи з фізичними вадами знаходилися в повній соціальній ізоляції, були нужденними, піддавалися інквізиторським катуванням й приниженням. Таким людям не дозволялося брати участь у громадському житті, недостатність реальних уявлень про

можливості розвитку дітей із психофізичними недоліками перешкоджали їх навчанню та вихованню [7, с. 235].

Посилаючись на вище зазначені факти та звертаючи увагу на існуючі в суспільствах дискримінаційні тенденції стосовно осіб з психофізичними порушеннями, зазначимо, що вони зберігалися до XIX століття й знайшли відображення у тогочасних філософських думках. Зокрема, у філософських працях Ф. Ніцше підтримувалася концепція «надлюдини», одним із положень якої був постулат: «Нехай загинуть слабкі і виродливі – перша заповідь нашого людинолюбства. Треба ще допомогти їм загинути. Що шкідливіше будь-якого пороку? – Співчувати слабким і калікам» [4, с. 78].

Подібні погляди мали вплив на формування дискримінаційних тенденцій і в XX ст. Вченими було обґрунтовано поняття «соціальний дарвінізм», що призвело до визнання права більшості й в подальшому спонукало до знищення осіб з психофізичними порушеннями. Проте, у процесі становлення цивілізаційних форм державного управління людство перейшло від негативного до позитивного ставлення до осіб з психофізичними порушеннями.

В Афінах вважали, що сліпонароджені здатні краще пізнавати свій внутрішній світ, у них глибше розвивається розум і уява. Саме в Афінах було вперше підготовлено спеціальні програми для навчання сліпих громадян. Афіняни з особливою повагою ставилися до незрячих, які мали освіту, а незможні сліпі одержували грошову допомогу. Історія зберегла імена великих сліпих: Гомера, Апія Клавдія, Цека, Геракліта Ефеського (Темного) та багатьох інших.

Відомий дослідник історії дефектології М. Ярмаченко вважає, що згідно з екзистенціалістською течією, яка почала набувати популярності в XX столітті, її представники Б. Паскаль, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, М.О. Бердяєв та інші притримувались думки, що основні властивості та якості осіб з психофізичними порушеннями визрівають самостійно, а будь-яке втручання ззовні може лише завдати шкоду та заперечувати роль колективу в розвитку особистості дітей зі психофізичними порушеннями [4, с. 79]. Екзистенціалісти вважали, що вихователь, батьки, школа не повинні втручатися у формування особистості, надаючи переваги процесу самовиховання.

Доктор педагогічних наук, М. Супрун, вказує на те, що фрейдисти вважали, що дитина з психофізичними порушеннями, яка знаходиться в навчальному закладі, постійно вступає в конфлікт із мікросередовищем, тому всі педагогічні заходи мають бути спрямовані на стримання внутрішніх імпульсів психічної діяльності дитини [6, с. 224]. Вони наголошували на тому, що педагогічні засоби не спроможні нічого змінити, тому індивіду з психофізичними порушеннями важливо «пристосуватися» до життя, відкривши у собі внутрішні сили розвитку.

Всесвітньо відомий російський вчений Л.С. Виготський, який працював над питаннями освіти глухонімих та сліпих дітей, видавав підручники з дефектології, у своїх працях доносив до суспільства думку про те, що «...імовірно, людство перемаже раніше чи пізніше і сліпоту, і глухоту, і слабоумство. Але набагато раніше воно перемаже їх у соціальному та педагогічному плані, ніж у плані медичному та біологічному» [2, с. 71].

Розглянувши ставлення до людей з особливими потребами у соціально-історичному контексті зазначаємо, що зарубіжні вчені здавна цікавилися проблемами людей з обмеженими можливостями. Вчені зосереджувалися на таких категоріях людей з особливими потребами, яких у минулому називали каліками, інвалідами та аномальними особами; щодо цих категорій людей здійснювалися дослідження в межах таких наук як філософія, біологія, дефектологія, олігофренопедагогіка та статистика, а віднедавна й соціологія. Філософські роздуми про людей з особливими потребами, які існували ще на ранніх етапах соціально-економічної формації та кількість наукових праць та робіт у цій сфері різноманітними вченими та мислителями привертають увагу до стану дослідження цієї проблеми.

Посилаючись на дослідження науковця І. Головінського, зазначаємо, що в Україні у давні часи, коли ще не було раціональних пояснень людської дії, поведінка хворих людей вважалася наслідком надприродних містичних сил. Навіть до сьогодні залишилися сліди тих

переконань у повір'ях про відьом, вовкулаків, чугайстрів і подібних сил. Минали століття, а людей, які мали фізичні або психічні відхилення, відокремлювали від суспільства, заковували у кайдани та замикали у тюрми. Тих, кому приписували спілкування з сатаною і чортами, вважали відьмами і чортами, спалювали на вогні [3, с. 23]. У свідомості українського народу дані вірування відбилися в обрядах і фольклорі, у багатьох піснях, замовленнях та молитвах.

За словами дослідниці в питанні осіб з особливими потребами, Л. Одинченко, упродовж розвитку українського суспільства так чи інакше поставало питання про вироблення форм громадської опіки, лікування, а пізніше й навчання дітей з обмеженими психофізичними можливостями. На різних етапах розвитку сурдопедагогіки та дефектології таких дітей називали калічними, знедоленими, а пізніше аномальними [5, с. 120].

В історії розвитку соціальної допомоги особам з відхиленнями існувало чотири основні етапи, які виділила українська дослідниця Л. Одинченко: монастирський, медичний, лікувально-педагогічний та етап інтеграції у суспільство. За часи Монастирського етапу відкривалися притулки для дітей з особливими потребами, де їх навчали грамоті, живопису, спів та різних ремесел. Пізніше почали відкриватися богадільні-шпитали при церквах. До них приймалися каліки, божевільні дорослі й діти, непрацездатні та інші особи, котрі внаслідок певних обставин жили за рахунок суспільства. У медичному етапі продовжували розвиватися богадільні, відкривалися спеціальні виховні будинки, виникло патрунування. У лікувально-педагогічному етапі почали відкривати лікувально-виховні школи і допоміжні класи для людей з особливими потребами. За етапу інтеграції у суспільство спостерігається перебудова організаційних основ спеціальної освіти, скорочення кількості спеціальних шкіл і збільшення кількості спеціальних класів у загальноосвітніх школах, перебудова взаємовідносин масової і спеціальної освіти.

Формування цих етапів створило передумову для формування законодавчої бази держави з соціального захисту осіб з обмеженими можливостями.

Розглядаючи нормативно-правову базу, згідно Закону України №2961-15 «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 20.01.2018, особа з інвалідністю – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [11].

Посилаючись на Закон №875-12 «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 20.01.2018, статтю 4, діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у [10]: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності.

Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду [12].

Пільги особам з інвалідністю надаються на підставі посвідчення, яке підтверджує відповідний статус, пенсійного посвідчення чи посвідчення, що підтверджує призначення соціальної допомоги відповідно до Законів України №2109-14 та №1727-15: «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» та «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю».

В Законі України №1727-15 від 11.10.2017 «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» призначаються такі види допомоги: державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; державна соціальна допомога на догляд.

Станом на 2018 рік Державною службою статистики України зареєстровано 2614110 осіб з обмеженими можливостями, що сягає 6,1% від населення України. Найголовнішими причинами для набуття інвалідності стають хвороби системи кровообігу (22,35%); новоутворення різних форм (22,02%); хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (11,33%); травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин (11,11%); розлади психіки та поведінки (5,87%); інфекції та паразитарні хвороби (4,97%); хвороби нервової системи (4,94%); ендокринні хвороби (4,58%) та інші захворювання. В Україні основною проблемою залишається відсутність надання комфортних умов для людей з особливими потребами.

Варто зазначити, що інвалідність - одна зі складових людського існування. Майже кожна людина протягом життя може мати тимчасові або постійні порушення, а ті, хто доживуть до старшого віку, можуть відчувати все більші труднощі з функціонуванням. Інвалідність як соціальне явище притаманне кожній державі. Згідно з доповіддю ВООЗ про Всесвітній рівень інвалідизації, на сьогодні він сягає понад мільярд осіб, 15 % від населення планети живуть з будь-якою формою інвалідності [8]. Ці дані засвідчують масштабність та глобальний характер проблеми інвалідності.

Висновки. На теперішній час поняття «особа з інвалідністю» включає в себе не лише соціальний захист у вигляді надання пенсій та пільг, а вказує на недосконалість оточення та наявність бар'єрів для нормальної життєдіяльності людей з інвалідністю. Таким чином змінюється політика щодо людей з особливими потребами, в Україні спостерігається орієнтування на необхідність усунення бар'єрів та здійснення активних заходів у цьому напрямку.

Аналізуючи правовий аспект на Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю», можна зробити висновок, що зі своїм розвитком та доповненнями він набув позитивних змін, зазнав уточнень та розширень понять, порівнюючи зі своїм першим виданням 2005 року. Найбільш позитивною зміною можна назвати перехід від застарілого загальноживаного слова, до більш модернізованого визначення «особа з інвалідністю», де наголос робиться саме на людині, а не на її відхиленні. З усім цим, прослідковується те, що на законодавчому рівні Україна сприймає осіб з інвалідністю як рівноправних громадян, права яких здатна захищати та готова забезпечувати осіб з інвалідністю технічними та медичними засобами для покращення життя. Проте, на жаль, в Україні на сьогоднішній день слово «особа з інвалідністю» асоціюється виключно з людиною, яка має офіційне медичне підтвердження статусу інваліда певної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда Л. Ю. Навчальний посібник. Інвалідність та суспільство [Текст] / Л. Ю. Байда // Київ. – 2012. – С. 20-34.
2. Виготський Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 5. Основы дефектологии [Текст] / Л. С.

Виготський // М. : Педагогіка, 1983. – С. 71.

3. Головінський І. З. Педагогічна психологія: навчальний посібник [Текст] / І. З. Головінський // – К.: Видавництво «Аконт», 2003. – С. 23-26.

4. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки [Текст] / Т. М. Дегтяренко // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 24. – С. 78-84.

5. Одинченко Л. К. Допомога аномальним дітям в Україні (X-XX ст) [Текст] / Л. К. Одинченко // – Педагогіка і психологія. – 1995. – №2 – С. 120-126.

6. Супрун М. О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.) [Текст] / М. О. Супрун // К. : Видавництво ПАЛІВОДА, 2005. – С. 224-228.

7. Ярмаченко М. Д. Історія сурдопедагогіки : навчальний посібник для студентів деф. факультетів педагогічних інститутів [Текст] / М. Д. Ярмаченко // К. : Вища школа, 1975. – С. 234-238.

8. Всесвітня доповідь ВООЗ про стан інвалідизації суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/accessible_ru.pdf?ua=1

9. Декларація про права інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117

10. Закон України №875-12 від 20.01.2018 «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

11. Закон України №2961-15 від 20.01.18 «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>

12. Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1295-11 від 05.09.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>